

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛІСТИКА

БОРОВИК А. М.,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 343.97

**ЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ ТА СЛІДОВОЇ КАРТИНИ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ,
УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ТА МОЛОДДЮ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ВОРОЖНЕЧІ**

Статтю присвячено значенню слідів та слідової картини злочинів, учинених неповнолітніми та молоддю саме з мотивів расової, національної та релігійної ворожнечі. Акцентується увага на понятті «слідова картина в злочинах, учинених неповнолітніми та молоддю на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі», висвітлюється зв'язок мотивів злочину безпосередньо зі слідовою картиною, характеризуються види слідів, притаманні цьому виду злочинів.

***Ключові слова:** криміналістична характеристика, слідова картина злочин, расова, національна та релігійна ворожнеча, слід у широкому та вузькому значеннях.*

Статья посвящена значению следов и следовой картины преступлений, совершенных несовершеннолетними и молодежью именно по мотивам расовой, национальной и религиозной вражды. Акцентируется внимание на понятии «следовая картина в преступлениях, совершенных несовершеннолетними и молодежью на почве расовой, национальной и религиозной вражды», освещается связь мотивов преступления непосредственно со следовой картиной, характеризуются виды следов, присущи данному виду преступлений.

***Ключевые слова:** криминалистическая характеристика, следовая картина преступления, расовая, национальная и религиозная вражда, следует в широком и узком смыслах.*

The article is devoted to the significance of traces and a trace pattern of crimes committed by minors and young people precisely on motives of racial, national and religious hatred. The focus is on the concept of “a trace pattern in crimes committed by minors and young people on the basis of racial, national and religious hatred”, highlights the linkage of the motives of the crime directly with the trail pattern, the types of traces that are most characteristic of this type of crime are characterized.

***Key words:** forensic characteristic, trace of crime, racial, national and religious enmity, should be broad and narrow.*

Вступ. У статті 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Крім того, стаття 27 Конституції України декларує невід'ємне право людини на життя та зазначає, що обов'язок держави – захищати життя людини [1]. Однак сьогодні в Україні простежується дуже тривожна ситуація щодо нападів на громадян України неслів'ян-

ської зовнішності або іноземних громадян із боку неформальних молодіжних об'єднань, що закінчуються нанесенням значної кількості тілесних ушкоджень потерпілим, а в деяких випадках – вбивством. У вирі останніх подій (нападу ультраправих молодиків на табір ромів у Львові) все більш актуальним залишається дослідження питання щодо вивчення слідової картини під час розслідування злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі.

Як повідомлено в Інтернет-порталі «СТРАНА.іа», група молодих націоналістів у маках розгромила табір ромів та заколола на смерть ножами його 24-річного мешканця, вихідця із Закарпаття. Ще трьох порізали. Серед них є 30-річна жінка та її 10-річний син, якого вона прикривала своїм тілом від ножових ударів. Погром стався на околиці Львова на вулиці Трускавецькій 23 червня, у ніч із суботи на неділю. Це вже шостий напад на ромські табори в Україні всього за останні два місяці: тричі атакували табори в Києві та ще два рази у Львові та Тернополі. Але це перша атака, яка призвела до людських жертв.

На ромів напали семеро львів'ян 16–17 років. Ними керував якийсь 20-річний хлопець. Неонацисти входять у маловідоме групування «Твереза та зла молодь», пов'язану з ультраправим рухом «Misanthropic Division» («Мізантропна Дивізія») [2].

Стан дослідження. Дослідженню питання слідової картини злочину (як елемента криміналістичної характеристики злочинів) приділялася увага з боку як вітчизняних, так і зарубіжних учених, а саме: Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, В.К. Весельського, Л.Г. Грабовського, А.В. Іщенко, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмичова, М.В. Салтевського, В.Ю. Шепітька та ін. Ураховуючи існуючі наукові напрацювання щодо проблеми вивчення слідової картини у злочинах, учинених неповнолітніми та молоддю на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі, це питання потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення та узагальнення найбільш характерних слідів, що виявляються під час розслідування злочинів, учинених неповнолітніми та молоддю на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі, а також криміналістична характеристика слідової картини цього виду злочинів.

Результати дослідження. Сьогодні в Україні досить гострим залишається питання боротьби зі злочинами на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі, що вчиняються неповнолітніми та молоддю. Незважаючи на активну політику держави щодо попередження та боротьби з дискримінацією, що виразилася в прийнятті низки нормативно-правових актів з протидії дискримінації в Україні, Європейська Комісія проти расизму та нетерпимості (далі – ЄКРН) при Раді Європи оприлюднила звіт, у якому наголошує на різкому зростанні ненависті у суспільстві. За даними міжнародних експертів ЄКРН головними жертвами расової дискримінації в Україні стають переважно роми. Ромських дітей найчастіше виключають зі шкіл, їх найбільше цькують та залякують однокласники. Крім того, для багатьох ромів є великою проблемою отримання документів, які засвідчують особу. У Раді Європи звертають увагу на те, що українська стратегія захисту та інтеграції етнічної меншості ромів до 2020 року, ухвалена у 2013 році, досі не має бюджету, а більшість її положень не імplementовані [3].

Саме тому, зважаючи на досить загрозливу ситуацію, що склалася в нашому суспільстві, вагомим значення у розслідуванні злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі, набуває вивчення слідової картини, бо саме збирання та дослідження слідів, отриманих під час розслідування кримінального провадження надає змогу слідчому швидко та об'єктивно встановити всі обставини кримінального правопорушення, а також притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності.

Беручи до уваги те, що злочини на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі носять насильницький характер, відповідальність за які передбачена такими статтями Кримінального Кодексу України, а саме: умисне вбивство (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 122 КК), побої і мордування (ч. 2 ст. 126 КК), катування (ч. 2 ст. 127 КК), погроза вбивством (ч. 2 ст. 129 КК), то й слідову картину ми будемо розглядати, враховуючи вищеперераховані склади кримінальних правопорушень.

У нашому дослідженні висвітлюються насильницькі склади злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі. Насильницькі злочини з мотивів нетерпимості скоюють, як правило, у формі нападів. Напади вчиняються зазвичай увечері в громадських місцях. Найбільш розповсюдженим способом є напад ззаду з нанесенням удару по голові або ногою в спину, щоб людина впала, а потім побиття руками, ногами по голові, грудям, спині та іншим частинам тіла. Напади здійснюються раптово, без будь-якого попереднього спілкування з потерпілими, тобто без жодних провокацій із їхнього боку. Напади мають жорстокий і агресивний характер та можуть супроводжуватися расистськими висловлюваннями, образами, гаслами, зокрема ультранационалістичними. Однак були випадки, коли побиття здійснювалося мовчки. При цьому відсутні ознаки злочинів проти власності, тобто у потерпілих не відбиралися їхні речі, гроші, майно. Як правило, нападники і потерпілі раніше не були знайомі між собою. Нападники найчастіше діють у групі з 2–3 або понад 10 осіб. Групові напади характерні для злочинів із мотивів національної нетерпимості та гомофобії. Напад триває доволі короткий проміжок часу, оскільки вчиняється у громадських місцях за певної кількості свідків, які втручаються у дії нападників. Ураховуючи груповий характер нападу, нанесених ушкоджень достатньо для позбавлення життя потерпілого. Знаряддями, що використовуються під час учинення насильницьких злочинів на ґрунті нетерпимості, є предмети, спеціально пристосовані для спричинення тілесних ушкоджень, тобто зброя (вогнепальна, травматична, холодна, вибухові пристрої і механізми); побутові предмети (ножі, сокири, мотузки, шнури тощо); транспортні засоби. Однак основними і найбільш розповсюдженими знаряддями вчинення насильницьких злочинів є скляні пляшки, зокрема горловини від розбитих пляшок, сталеве пруття, палки, ножі або гострі предмети [4, с. 25].

Потрібно наголосити, що В.П. Бахін, проаналізувавши різні погляди вчених-криміналістів на кількісний та якісний склад структури криміналістичної характеристики злочинів, наголошує на тому, що Л.А. Сергеев одним із перших виділив такі її елементи: особливості способів та слідів злочину; обстановку вчинення злочину; дані, які характеризують учасників злочину; об'єкт посягання. Іншими авторами зазначається від 4 до 10 елементів. Крім того, В.П. Бахін зазначає, що до змісту криміналістичної характеристики злочинів (як практичного інструмента розслідування, а не наукової категорії криміналістики) повинні бути віднесені тільки ті елементи, що відрізняються чіткою пошуково-розшуковою спрямованістю. Саме тому він погоджується з тими авторами, що відносять до елементів загальної криміналістичної характеристики вказані чотири [5, с. 183–184].

На нашу думку, зауваження В.П. Бахіна є дуже слушним, тому що криміналістика покликана сприяти за допомогою рекомендацій, специфічних методів та засобів виявленню, фіксації, дослідженню та використанню доказів під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а також підвищенню ефективності правоохоронної діяльності в боротьбі зі злочинністю. Тому нагромадження іншими «структурними елементами» криміналістичної характеристики, крім зазначених основних, є не досить доречним.

Зважаючи на погляди вчених-криміналістів щодо поняття «слідова картина» (як структурного елементу криміналістичної характеристики), М.В. Салтевський слідовою картиною злочину називає єдність матеріальних та ідеальних слідів злочину, під якою він розуміє матеріальну й ідеальну обстановку, яка відображає та зберігає різноманітну інформацію про конкретну подію злочину та особу, яка його вчинила [6, с. 148].

Крім поняття «слідова картина», деякі вчені-криміналісти використовують поняття «типова слідова картина». Наприклад, А.В. Кофанов відносить типову «слідову картину» злочину до одного з елементів криміналістичної характеристики та визначає її таким чином: місце як частина матеріального середовища, що включає, окрім приміщення та ділянки місцевості, сукупність різних предметів [7, с. 242].

В.О. Коновалова у своїй роботі також використовує термін «типова слідова картина», під якою розуміє сукупність слідів, притаманних тому чи іншому виду злочину [8, с. 17].

Потрібно зауважити, що основою поняття «слідова картина» є поняття «слід» та його класифікація за певною ознакою. У криміналістиці сліди розуміють у широкому та вузько-

му значеннях. У широкому розумінні сліди – це будь-які матеріальні наслідки події, зміни об'єкта або речової обстановки, а саме: контактні сліди (рук, взуття, знарядь злочину); окремі предмети (залишені, загублені, відокремлені); частини зруйнованих предметів (скалки розсіювача фари, відломки ножа); субстанції (виділення організмів, речовини, нашарування); сліди-предмети (вузли, замки, пломби, швацькі шви, недокурки) тощо. Вивчення й використання на практиці розслідування та доказування всіх слідів складають зміст криміналістичного вчення про сліди, або криміналістичного слідознавства. Сліди у вузькому розумінні – це сліди-відображення, що утворюються за умов безпосереднього контакту двох об'єктів. Вивчення таких слідів становить галузь криміналістичної техніки, яка одержала назву траєсології і повністю входить до слідознавства [9, с. 97–98].

Ураховуючи особливості злочину, що досліджується, доречним буде провести класифікацію слідів залежно від об'єкта відображення, що дозволяє більш чітко сформулювати визначення поняття «слідова картина» злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі. У криміналістичній науці такі відображення поділяються на матеріальні (виникають у результаті взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [10, с. 180]. У сучасній криміналістичній науці сліди традиційно розділяють на матеріальні (інформація про подію злочину відображується на матеріальних об'єктах оточуючого світу) та ідеальні (інформація про подію злочину відображується в свідомості індивіда).

Ураховуючи наведені визначення поняття «слідова картина», ми вважаємо, що слідова картина злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі, – це сукупність матеріальних та ідеальних слідів злочину, які з'являються під час вчинення цих злочинів.

Слідова картина злочину (як елемент криміналістичної характеристики) має вагоме значення, оскільки вивчення слідів дає змогу визначити спосіб та механізм учинення злочину, спосіб його приховання, особу злочинця (зокрема наявність організованої злочинної групи), знаряддя вчинення злочину, зокрема встановити низку обставин під час розслідування злочину, викрити неправдиві показання свідка або злочинця, приховані ним речові докази злочину [4, с. 105–108].

Аналізуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що слідова картина, яку слідчий виявляє під час огляду місця події має дуже велике доказове значення, тому що на місці вчинення кримінального правопорушення можуть бути залишені (втрачені під час групового нападу) знаряддя злочину, якими потерпілим нанесені тілесні ушкодження. Крім того, в разі групового нападу злочинцями можуть бути залишені особисті предмети, які можуть носити на собі сліди дактилоскопічного походження або можуть бути впізнані свідками. Саме тому детальне відпрацювання слідчим та експертом-криміналістом місця події має вагоме значення для подальшого розслідування кримінального правопорушення.

Потрібно наголосити, що в умовах сьогодення все частіше злочинці для скоєння цього виду кримінального правопорушення у своїй злочинній діяльності застосовують всесвітню мережу Інтернет. Використання злочинцями в процесі скоєння фактів, спрямованих на розпалювання різного виду ворожнечі та закликання односторонців до вчинення злочинів на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі засобів мобільної комунікації та Інтернет-ресурсів, залишає специфічну слідову картину. Окрім безпосередньо матеріальних або ідеальних слідів, сліди дій злочинців залишаються також у пам'яті електронних пристроїв. Тому потрібно зазначити, що ці сліди багато вчених-криміналістів називають «віртуальними слідами злочину».

Автор цього поняття В.О. Мещеряков визначив «віртуальні сліди «будь-якими змінами стану автоматизованої інформаційної системи (створеного нею кібернетичного простору), пов'язаними з подією злочину та зафіксованими у вигляді комп'ютерної інформації (тобто інформації у вигляді придатному для машинного оброблення) на матеріальному носії, зокрема в електромагнітному полі [12, с. 94].

Принципіальною відмінністю електронно-цифрового відображення віртуального сліду є те, що на матеріальному носії фіксується не відображення самого взаємодіючого

об'єкта чи процесу з властивими йому проявами та властивостями, а лише його цифровий образ, сформований із використанням якої-небудь формалізованої (як правило, спрощеної чи оптимізованої в заданому напрямі) моделі реального об'єкта чи процесу. Сліду в криміналістичному традиційному його розумінні немає, є тільки цифровий образ (цифрове значення параметрів математичної моделі, яка описує реальний об'єкт), на підставі якого (за відповідних умов) можливо сформувати сигнал чи деякий фізичний процес (звук, зображення, набір комп'ютерних даних), подібний (з відповідним ступенем подібності) вихідному слідоутворюючому об'єкту [13, с. 13].

Необхідно також зауважити, що в категорії розглядуваних злочинів відображається мотив ненависті чи ворожнечі у слідовій картині.

Як зазначав Ю.А. Тищенко, слідами злочину, що свідчать про мотив нетерпимості, є наявність надписів, малюнків (зокрема графіті), які принижують національні, релігійні або інші почуття чи свідчать про те, що певний акт вчинили представники певного угруповання [10, с. 23]. Таким чином, під час проведення огляду місця події, який є першочерговою слідчою дією, слідчим потрібно дуже уважно відноситися до виявлення та фіксації у протоколі різних малюнків чи написів, які знаходяться в місці вчинення кримінального правопорушення, оскільки вони сприятимуть доказуванню зазначеного мотиву та викриттю винних осіб. Крім того, виявлені на місці вчинення кримінального правопорушення зображення (графіті) можуть свідчити про вчинення злочину певним угрупованням, для якого є характерними ці зображення.

Висновки. Слідова картина злочинів, учинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі, є одним із вагомих елементів криміналістичної характеристики цього виду злочинів. Вона відіграє значну роль під час розслідування злочину та викритті винних осіб. Сліди, залишені на місці вчинення кримінального правопорушення, є специфічними, оскільки пов'язані з мотивом ворожнечі. Це можуть бути графіті, малюнки та написи, що відображають зневажливе та вороже ставлення до певної групи осіб або осіб певної національності (раси). Саме тому ретельне дослідження місця події та детальне виявлення та вилучення на ньому усіх слідів призведе до швидкого, об'єктивного та повного розслідування цього виду злочинів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Харченко А.М. Ультраправа зачистка. Кто и зачем устроил кровавый погром в лагере ромов во Львове. URL: <https://strana.ua/articles/148320-podrobnosti-ataki-na-tabor-i-ubijstva-roma-vo-lvove-.html>.
3. Власенко В.В. Доповідачі Ради Європи: Роми та гомосексуалісти – головні жертви дискримінації в Україні. URL: <https://www.dw.com/uk/допові-та-гомосексуали-головні-жертви-дискримінації-в-україні/a-40565596>.
4. Топорецька З.М. Слідова картина як джерело первинної інформації про вчинення злочинів у сфері грального бізнесу. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29-30 вересня 2011 р.). Одеса: у 2-х частинах. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», Ч. 2. С. 105–108.
5. Бахин В.П. Криміналістика. Проблемы и мнения (1962-2002). Київ: 2002. 268 с.
6. Салтєвський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.
7. Кофанов А.В., Кобилянський А.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
8. Коновалова В.О. Інтуїція: поняття і роль у судочинстві/ В.О. Коновалова, М.В. Панов. Вісник Академії правових наук України. 1999. № 1, С. 17–34.
9. Варфоломеева Т.В., Гончаренко В.Г., Бояров В.І., Гончаренко С. В., Попелюшко В.О. Криміналістика. Академічний курс. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 490 с.

10. Салтевський М.В., Лукашевич В.Г., Глібко В.М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики/ За ред. М.В. Салтевського. Київ: 1994. 180 с.

11. Тищенко Ю.А., Смірнов О.К., Осика І.М., Морозлі О.О. Методичні рекомендації з проявам нетерпимості (ксенофобії) для прокурорів та слідчих прокуратури, представників силових структур, неурядових організацій. URL: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/osce_recommendations_procuratura2011.pdf.

12. Мещеряков В.О. Злочини у сфері комп'ютерної інформації: основи теорії та практики розслідування. Воронеж. 2002. 119 с.

13. Агибалов В.Ю. Виртуальные следы в криминалистике и уголовном процессе: автореф. ... канд. юр. наук: спец.12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». Воронеж, 2010. 24 с.

ДАНИЛЮК М. М.,
юрист, адвокат
(Адвокатське об'єднання
«Правова корпорація»)

УДК 340.1

ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЗА НОВИМИ ПРАВИЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті здійснюється теоретичне дослідження законодавчого забезпечення права на оскарження повідомлення про підозру за новими правилами Кримінального процесуального кодексу України. Проведено аналіз нормативно-правових актів, термінології, судових рішень і практичної роботи слідчих органів та адвокатури України щодо застосування нововведень кримінального процесуального законодавства України стосовно права сторони захисту на оскарження на досудовому провадженні повідомлення про підозру. Обґрунтовано декілька позицій, надано висновки та рекомендації щодо правозастосування законодавчих нововведень.

Ключові слова: КПК України, повідомлення про підозру, ЄРДР, відомості про кримінальне правопорушення.

В статье проведено теоретическое исследование законодательного обеспечения права на обжалование уведомления о подозрении по новым правилам Криминального процессуального кодекса Украины. Проанализированы нормативно-правовые акты, терминология, судебные решения, практическая работа следственных органов и адвокатуры Украины по применению нововведений криминального процессуального законодательства Украины относительно права стороны защиты на обжалование в досудебном производстве уведомления о подозрении. Обоснованы несколько позиций, представлены выводы и рекомендации относительно правоприменения законодательных нововведений.

Ключевые слова: КПК Украины, уведомление о подозрении, ЕРДР, сведения о криминальном правонарушении.

